

Walvistij

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Elizabeth O'Connor

Walvis tij

Vertaald uit het Engels door Jan de Nijs

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6398 6

© 2024 Elizabeth O'Connor

© 2024 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam en Jan de Nijs

Oorspronkelijke titel *Whale Fall*

Oorspronkelijke uitgever Picador, an imprint of
Pan Macmillan, Londen

Omslagontwerp Margo Togni

Omslagillustratie © Liz Somerville

All Rights Reserved 2024/Bridgeman Images

Foto auteur © Ilona Denton

Zetwerk Mat-zet B.V.

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

*I have looked long at this land,
Trying to understand
My place in it.*

R.S. Thomas, *Those Others*

Zo gaat een eilandjaar. Eerst de zon, en de lente die zich vult met vogels. Ze laten het eiland over aan zijn grijze winter en keren terug als de eerste scheuten uit de grond schieten. De alken verschijnen als donkere vormen onder water. Drieteenmeeuwen en jantvangenten komen uit de lucht vallen. We merken ze aanvankelijk niet op. Misschien dat de kinderen ze najagen op de klippen of dat een visser ze met een roeispaan bij een net wegduwt. Tegen het einde van de lente worden ze als schaduwen over het eiland geworpen. Papegaaiduikers, visdieven, dwergsterren. In de zomer brengen ze hun jongen groot en storten zich weer in het water.

De drieteenmeeuwen komen het dichtst bij onze huizen en plukken etensresten uit de afvalhopen in de tuinen. Ze strijken neer op de daken en hun witte lijven gaan op in het geheel: vanuit de verte zijn de huizen bezaaid met hun grijze vleugelpunten. Ze wonen op het dak en bedekken het met een zilverkleurige laag veren en guano, en maken ons binnen wakker met hun geschetter en gescharrel. Soms vechten ze midden in de lucht, waarbij ze elkaar tot bloedens toe verwonden. Ze laten visjes uit hun bek op de binnenplaats vallen, die zich dan in de kieren en gaten tussen de stenen wurmen, waar ze nog maandenlang een ranzige lucht verspreiden. De hitte brengt hen alleen maar dichterbij: hun vogelgeur, hun roep, hun roze dode jongen.

's Zomers schilderen de vrouwen van het eiland de huizen opnieuw wit. Ze gaan naar de kalksteengrot aan de westkust van het eiland en hakken het gesteente tot poeder. De handen van mijn moeder zaten er altijd vol mee als ze ervandaan kwam, op alles wat ze aanraakte bleven witte sporen achter. Soms werd de verf door

het pigment iets geler of blauwer dan puur wit. Er was een jaar dat alle huizen een licht rozerode kleur hadden gekregen, wat nog steeds zichtbaar is in kieren en op plekken waar de bovenste lagen zijn afgebladderd.

Na de zomer omcirkelt de kou het eiland en valt dan als een steen omlaag. De vogels vertrekken een voor een. Ze laten hun nest op de klippen achter met de eieren er nog in. In de herfst borrelt de zee als een pan op het vuur. De vogels zijn weg en de zomer is voorbij.

Winter: we zitten vlak bij de haard en slapen in één bed. De zee schuift schuchter richting de deur, likt aan de randen van het eiland. Grijs ijs aan de horizon. De wind maakt rood vlees van ons. Met kerst bereiden we vis en slachten een schaap dat we in het water gooien. De golven duwen het in de lente weer het strand op, waarna de vogels komen om zich er tegoed aan te doen. De schapen worden het hele eiland rond geweid en steeds verplaatst als ze het veld waar ze staan hebben afgegraasd.

September

De walvis strandde 's nachts op een van de platen voor het eiland. Hij dook op uit het water als een kat die onder een deur door kruipt. Hij werd door niemand opgemerkt, niet door de lichtcirkel van de vuurtoren op het water, niet door de vissers die 's nachts op wijting en tong visten, niet door de boeren die bij zonsopgang hun vee over de heuvel leidden. De schapen op de kliffen bleven onverstoord doorgrazen. Onder het donkere water gaf het walvissenlijf een lichtgroene gloed.

Tegen de ochtend was hij naar het strand gedreven en lag hij keurig op zijn buik. Vogels zwermde boven hem rond. Het tij duwde brede, vlakke spiegels van water het zand op, doorsneden met smalle paadjes. De golven kabbelden om de walvis heen en trokken zich dan weer terug, als een vlies rond zijn kwetsbare inhoud.

Sommige vissers beweerden dat hij uit koers was geraakt. Ze zagen ze weleens op zee, maar zelden zo dichtbij. Volgens enkele ouderen was het een teken, hoewel ze het er niet over eens waren of het een goed of een slecht teken was. Meneer Jones, de dominee, las bijna elke week de Engelse kranten, maar volgens hem was er niets dat de komst van het dier kon verklaren. De marine was aan het begin van de maand weer de zee op gegaan. Hij zinspeelde vaag op radar. Een van de boeren knikte en zei: *onderzeeërs*.

Iemand had een grote camera meegenomen, een kastje op lange houten poten. De flits deed het landschap vervagen.

Ik ben geboren op het eiland op 20 januari 1920. Op mijn geboortecertificaat staat 30 januari 1920 omdat mijn vader niet eerder bij het bevolkingsregister op het vasteland kon zijn. Er woedde een zware winterstorm en niemand kon van het eiland af. Toen we eindelijk de oversteek konden maken, zo vertelde mijn moeder me vaak, lag het strand bezaaid met kwalen, als een zilverkleurig ijspad. Godzijdank overleefde ze de geboorte, want er had onmogelijk hulp kunnen komen.

Het eiland was vijf kilometer lang en anderhalve kilometer breed, met een vuurtoren die de oostpunt markeerde en een donkere grot aan de westkant. Er woonden twaalf gezinnen, de dominee en Lukasz, de Poolse vuurtorenwachter. Ons huis, De Duinroos, was tegen een heuvel aangebouwd, waar de wind zijn vuist omheen sloot. Ba zei dat het leger tanks van onze ruiten had moeten maken, zoals ze standhielden tegen de wind. Het glas was verbogen en hier en daar versplinterd, maar zat nog altijd vast in het raam. In de slaapkamer hoorden we 's avonds door een barst in de ruit de geiten van de burens om hun jongen roepen en soms konden we in hun huis een kaars zien branden, alsof er een muntstuk boven op de heuvel balanceerde.

Ba noemde me altijd bij de naam van de hond. Op de dag van de walvis liep hij langs me over het erf, terwijl hij de hond riep. Ik probeerde het stof uit de hardmat te kloppen, maar moest machteloos toezien hoe zich een zilvergrijze laag op mijn kleren vormde.

Ik moest de knutten bij mijn ogen wegslaan.

‘Ik vaar zo uit, Elis,’ zei ba.

‘Manod,’ zei ik scherp. ‘Niet Elis. Zo heet de hond.’

‘Weet ik, weet ik toch.’

Hij wuifde me weg. Hij daalde het pad naar zee af. Zijn rubberlaarzen maakten bij elke stap een zuigend geluid.

‘Dat zei ik,’ hoorde ik hem zeggen. ‘Manod. Dat zei ik ook.’

Aan de andere kant van het erf had ba een rij makrelen aan een lijn te drogen gehangen. Hij hield van de hond: er was een hoekje gedroogde vis speciaal voor hem. Mijn vader sprak amper met mij en mijn zusje, maar ’s avonds hoorde ik hem lange mompelende gesprekken voeren met Elis. Nu rende Elis in kringetjes over het erf rond en snuffelde aan het korstmos tussen de stenen, amper de tijd nemend om stil te staan, mij amper een blik waardig keurend. Ik sneed een vis voor hem los, maar hij rende ondankbaar de haagdoorn in, waarbij hij een wolkje van aarde en bladeren opwierp.

Ik wreef over een vuile plek op mijn jurk. Het was een oude jurk van mijn moeder, van donker flanel, met losse draadjes aan de zoom. Ma maakte haar eigen kleren en heeft dat ook aan mij geleerd. Ze maakte ze heel functioneel, met diepe zakken en veel bewegingsruimte. Ik vond het leuk om patronen te gebruiken uit de tijdschriften die de vrouwen in de kerk lieten liggen. Mode van het vasteland. Uit die tijdschriften leidde ik af dat de meeste eilanders qua mode tien jaar achterliepen op de rest van de wereld. Soms spoelde er een koffer aan met oude kleren erin die ik kon dragen of uit elkaar kon halen om de stof te gebruiken. Zo vond ik een keer een anemoonrode zijden baljurk, met alleen een klein scheurtje op de heup. Uit een ingenaaid zakje kwam een vergulde poederdoos tevoorschijn, in de vorm van een sint-jakobsschelp. Het poederdons was nog oranje van het contact met de huid van de oorspronkelijke eigenares.

Kort nadat ba was vertrokken verscheen de buurman, met druipende haren en kleren. Ik zag hem over de heuvel naar zijn vrouw toelopen, die een van hun geiten zat te melken. Ondanks de afstand kon ik hem ruiken; zijn vochtige vest van schapenvacht, het doorweekte hemd daaronder. Zijn vrouw rende op hem af en nam zijn gezicht tussen haar handen. Het tafereel gaf me een ongemakkelijk gevoel en ik haalde mijn vingers door mijn haar. Ik ving flarden op van wat hij tegen Leah zei: *we dachten dat het een boot was. Denk je dat het een slecht teken is?* Ik zag Leahs handen verstijven, haar adem stokken in haar keel.

Niemand op het eiland kon zwemmen. De mannen hadden het nooit geleerd en de vrouwen dus evenmin. De zee was gevaarlijk en ik denk dat we te lang met dat gevaar hadden geleefd. Een populaire uitspraak die vaak door de eilanders werd gebezigd: Uit de boot en in het water. Uit de pan in het vuur. Uit de boot en God sta je bij.

Vroeger hadden we op het eiland een koning die een koperen kroon droeg. Nadat hij zo'n tien jaar geleden overleed, wilde niemand die rol nog op zich nemen. De meeste jonge mannen waren omgekomen in de oorlog of probeerden werk te vinden aan de wal. De overgeblevenen hadden het te druk op de vissersboten. Zo gaat dat. Volgens mijn moeder werd de vrouwen niets gevraagd.

Mijn zusje smeerde boter op haar brood met haar vingers, at het brood op en likte daarna een voor een haar vingers af. Ik zei tegen haar dat ze daar te oud voor was en ze stak haar tong naar me uit. Ik schonk thee in drie kopjes op de tafel en keek naar de stoom die eraf sloeg.

Llinos draaide haar kopje voor zich rond, alsof ze het van alle kanten wilde bekijken. Ze haalde haar vingers door haar haar. Ik herinnerde me iets wat mijn moeder vaak over ons zei: *ni allaf ddweud wrth un chwaer oddi wrth un arall*. Ik kan de ene zus niet van de andere onderscheiden. We schelen vier jaar, maar slechts één van ons is nog een kind, dus dat gaat niet meer op.

‘Weet je wat het Engelse woord is?’ vroeg ik.

‘Nee.’

‘Jawel, dat weet je best.’

Llinos nam een slok thee en vertrok haar gezicht.

‘Heet,’ zei ze.

‘Walvis.’

Ik keek naar ba voor steun. Ik probeerde al de hele zomer om Llinos’ Engels bij te spijkeren, maar ze was koppig. Ba zat met zijn hoofd achterover, zijn ogen gesloten. Eén hand op schoot en de andere rond Elis’ snuit. Zijn kleren hingen voor het vuur te drogen, de geur van wasgoed vermengde zich met de geur van vis. De woonkamer was maar klein: net groot genoeg voor een tafel, stoelen, de haard en een klein dressoir dat was bedekt met druppels gestold kaarsvet. Ba had het plaatje met de drie blikerende tanden uit zijn mond gehaald en midden op het dressoir gelegd.

Bij de deur stond een emmer met de kreeften die hij die dag had

gevangen. Tijdens de stiltes in ons gesprek hoorde ik ze in het water bewegen en met hun scharen over de metalen wand van de emmer schrapen. Ik zag een schaduw op en neer gaan aan de andere kant van de kamer en besepte dat het mijn hand was. Ik stapelde de borden op en vroeg ba of hij de walvis had gezien.

‘Op zee,’ zei hij terwijl hij over een eeltplek op zijn knokkels wreef, ‘zie je ze meestal met meerdere tegelijk.’

‘Had ma het niet vaak over walvissen?’ vroeg Llinos.

Duistere wending. ‘Ze brengen vast ongeluk.’

‘Je klinkt als een gekke oude vrouw,’ zei ik.

Ik ruimde de borden af, gaf de restjes aan Elis op de vloer. Toen ik zijn kopje pakte, greep ba me bij de pols en legde zijn hand over de mijne.

‘Marc vroeg vandaag nog naar je. Hij zei dat je er zo mooi uitzag in de kerk.’

‘En wat zei jij?’

Ba maakte een ontwijkend gebaar.

‘Ik zei dat hij jou moest vragen.’

‘Praat dat maar uit zijn hoofd, ik wil niet.’

Ba zuchtte en keek naar zijn handen.

‘Je moet toch eens aan trouwen gaan denken. Het hoeft niet met Marc. Je kunt ook Llew nemen.’

‘Ik ben pas achttien.’

‘De tijd vliegt.’ Zijn toon werd zachter. ‘Je kunt hier niet eeuwig blijven.’

‘Wie moet er dan voor Llinos zorgen?’

Elis was naast Llinos’ stoel op zijn achterpoten gaan staan en likte met zijn kop scheef de kruimels van tafel. Llinos draaide zich naar hem toe en pakte zijn voorpoten. Ze stond op, zodat ze op een dansend paar leken. Ze zwierden rond, Elis had zijn bek wijd open en hijgde.

Ik keek in mijn kopje. Op de bodem had de melk een rimpelig laagje gevormd, als een vreemde kus.

Die nacht droomde ik van een lange eettafel waaraan walvissen in formele avondkleding achter hun borden zaten te lachen. Ik zat bij hen aan tafel, in een geelgroene zijden jurk die ik ooit in een tijdschrift had gezien en met een hoed op met een lange witte pluim eraan. Daarna werd er gedanst en ik kon niet uitmaken hoe ze bewogen, of ze op het puntje van hun staart stonden of simpelweg heen en weer gleden, maar ik werd hoog opgetild en zwierde eindelijk in het rond. Het plafond was gemaakt van fluweel en kant en zakte langzaam over me heen.

Ik was net een maand van school af. De school was gevestigd in een oude boerderij die eigendom was van de kerk en voldoende ruimte bood om het tiental kinderen op het eiland in de twee vertrekken te onderwijzen. We hadden allemaal een eigen lessenaar van vochtig hout en lazen voornamelijk uit de Bijbel. Zuster Mary en zuster Gwennan gaven les op een school op het vasteland en kwamen telkens voor een paar maanden naar het eiland. Op de kaft van de boeken die ze voor ons meebrachten, stond met vervaagde gouden letters OUR LADY OF THE WAYSIDE gestempeld. Op speciale dagen, zoals St.-Dwynwen, gingen we in het wit gekleed.

Ik had een schoolvriendin. Rosslyn zat tien jaar lang naast me en verhuisde toen naar het vasteland om te trouwen met een steenhouwer in Pwllheli, een man met een rood gezicht en een onvriendelijke mond. Voordat ze vertrok, had ze hem een paar keer ontmoet als ze met haar vader meeging naar de markt op het vasteland. Achter in het klaslokaal had ze me in vertrouwen genomen over zijn slechte adem, de dingen die hij tegen haar zei. De dag dat ze het eiland voorgoed verliet had haar vader zijn kleine boot gevuld met gras en bloemen. We hoorden hem huilen in de duinen. Rosslyn had krullen en een rond gezicht dat altijd glom van het zweet. Mij deed ze altijd denken aan een model dat ik ooit had gezien op een kaartje dat in de verpakking van een stuk zeep zat. Toen ze getrouwd was, stuurde ze me een brief; ze schreef dat ze me miste en dat ze in een huis woonde met een inpandige wc. Aan het slot van de brief vroeg ze wat ik deed en wat mijn plannen waren. Ik heb haar niet geantwoord.

Ik was goed op school. Zuster Mary noemde me ‘pienter’ en liet

me ook op zaterdag komen. Dan toonde me ze grote kaarten en leende me haar Engelse romans. Toen een van de jongens zich wilde inschrijven aan een universiteit in Engeland, vroeg hij aan zuster Mary of ze zijn aanmeldingsformulieren wilde nakijken, en zuster Mary vroeg mij of ik het wilde doen. Ik had expres twee spelfouten laten staan, maar hij werd toch toegelaten. Hij zei dat hij me over zijn ervaringen zou schrijven, maar dat heeft hij nooit gedaan. Zijn moeder liet me een foto zien van hem in een boot op de rivier. Hij had een lange zwarte jas aan. Ik had gesmeekt of ik de foto mocht houden, niet vanwege de jongen die erop stond, maar omdat zijn gezicht niet helemaal scherp was, waardoor ik kon doen alsof ik het zelf was. Op de laatste schooldag had mijn lerares niet eens afscheid genomen. *Ze zei: ik zie jullie wel weer op de markt.*

Het was hoogwater. Volgens ba's getijdenkalender, de tabel die hij altijd voor ons achterliet, zou het geen vloed moeten zijn. De tabel was uitgetypt op roze papier en hij kreeg elk jaar een nieuwe als hij naar het vasteland ging. Hij zei dat hij hem niet nodig had, dat hij het tij op het zicht inschatte, net als zijn eigen vader. Ik vond het niet prettig om hem te wijzen op de keren dat hij zich had vergist, dat hij thuis was gekomen met een nat pak en schoenen vol zand.

Ik liep naar het strand om de walvis met mijn eigen ogen te zien. Als ik in mijn eentje wandelde vond ik het fijn om te dagdromen, bijvoorbeeld dat ik als naaister bij een rijke familie op het vasteland werkte of dat ik als non in een hoge witte toren woonde aan een plein in een of andere Europese stad. In gedachten reciteerde ik dan Bijbelverzen met een Engels accent, elk woord vormend op mijn tong.

Ik volgde de mensen om de walvis te vinden. Het water in de baai was spiegelglad en ik zag een dicht opeengepakte menigte. Het zand was vochtig en zoog aan mijn schoenen.

In het water, waar de rotsen waren bedekt met wasachtig zwart en geel zeewier, leidden vier man een stier naar een boot om hem naar het vasteland te brengen. Een van hen liep achter de stier heen en weer en dreef hem naar voren. Een ander stond naast de boot in het water, klaar om hem bij de hoorns te vatten en stil te houden. Een man stond in de boot te wachten met een rol touw om zijn schouders, klaar om de stier vast te maken aan een ijzeren ring voor in de boot. De stier schuifelde langzaam vooruit, schuddend met zijn kop. Toen de man op het strand dichterbij kwam schopte de stier met zijn achterpoten. Hij was zwart, met een dunne witte streep op zijn neus, een heldere strook.

Toen ik langsliep, bleef de man op het strand stilstaan en draaide zich naar me om. Hij nam zijn pet af en maakte een kolderiek buiginkje. Ik negeerde hem en de andere mannen lachten. De boot schommelde en de stier rende langs hen heen het water in. De mannen schreeuwden het uit. Ik versnelde mijn pas en luisterde naar hun stemmen, de golven, het snuiven van de stier.

Het water was lichtbruin en het schuim deed me denken aan de vlokken die zich aan de rand van de pan verzamelden als ba schapenkoppen kookte. Ik zag hoe het naar mijn voeten kroop, tot op een paar centimeter afstand, en zich dan weer terugtrok. Ik had een hekel aan natte voeten.

Toen ik dichterbij de menigte kwam die zich rond de walvis had verzameld, zag ik dat daar ook vogels waren, ze cirkelden rond en doken naar iets. Er vloog er een vlak over mijn schouder. Hij had iets in zijn bek. Er lag een boot op zijn kant in het zand, vanonder de romp kroop een kat tevoorschijn die naar me begon te blazen.

Ik baande me een weg tussen de mensen door. Elke golfslag onthulde het lichaam van de walvis, gigantisch en enigszins opgekruld. Ik bedacht hoe ik dit aan mijn zusje zou vertellen als ze uit school kwam, en sloeg het tafereel op in mijn geheugen, de donkere vorm van zijn ruggengraat en de rand van zijn bek, bronskleurig in het laagstaande licht.

Op de terugweg draaide ik me om en dacht dat ik mijn moeder in het gedrang zag staan. Ze bukte zich en raakte iets aan. Er hing mist rond haar haar en haar schouders. Haar wollen kleren leken nat. Toen ik later ging kijken waren de stenen bedekt met wit korstmos, met blaadjes in de vorm van minuscule handjes.